

Załącznik nr 2

Autoreferat

I. **Imię i nazwisko:** Katarzyna Lukas

II. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:**

2001: magister filologii germańskiej; dyplom uzyskany w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie pracy magisterskiej „*Pan Tadeusz*” in zwei deutschen Übersetzungen (Walter Panitz, Hermann Buddensieg) – promotor: prof. dr hab. Maria Krysztofiak

2006: doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa; stopień uzyskany na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie dysertacji *Das Weltbild und die literarische Konvention als Übersetzungsdeterminanten. Am Beispiel der Werke von Adam Mickiewicz und ihrer deutschsprachigen Nachdichtungen.*

Promotor: prof. dr hab. Maria Krysztofiak, recenzenci: prof. dr hab. Stefan H. Kaszyński, prof. dr hab. Julian Maliszewski

III. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**

Od II.2008 do chwili obecnej: adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego, początkowo w Zakładzie Językoznawstwa Stosowanego IFG, obecnie: w Katedrze Językoznawstwa i Teorii Przekładu IFG

Obecne miejsce zatrudnienia:

Uniwersytet Gdański

Instytut Filologii Germańskiej

ul. Wita Stwosza 51

80-308 Gdańsk

Tel. 58 523-30-29

IV. **Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust.2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.2016 r., poz.882 ze zm. w Dz.U. z 2016 r., poz. 1311):**

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Monografia autorska *Fremdheit – Gedächtnis – Translation: Interpretationskategorien einer kulturorientierten Literaturwissenschaft*, Peter Lang: Berlin 2018 (seria *Danziger Beiträge zur Germanistik* t. 56). 464 ss.

ISBN: 978-3-631-66749-1

Recenzent wydawniczy: prof. UAM, dr hab. Beate Sommerfeld

- b) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Monografia autorska *Fremdheit – Gedächtnis – Translation: Interpretationskategorien einer kulturorientierten Literaturwissenschaft* [Obcość – pamięć – translacja: kategorie interpretacyjne literaturoznawstwa zorientowanego kulturowo] powstała w ramach indywidualnego projektu badawczego pt. *Pamięć, obcość i translacja jako kategorie przewodnie komparatystyki i literaturoznawstwa interkulturowego* (2013-2016; konkurs OPUS 5 Narodowego Centrum Nauki, nr grantu: 2013/09/B/HS2/01192).

Nadrzędnym celem monografii jest zilustrowanie interpretacyjnego i metodologicznego potencjału trzech interdyscyplinarnych pojęć: pamięci, obcości i translacji, które od czasów zwrotu kulturowego lat 80. XX w. awansowały do rangi centralnych kategorii kulturoznawstwa oraz kulturowej teorii literatury. Upatruje się w nich źródła paradygmatycznych zmian – rzeczywistych bądź potencjalnie możliwych „zwrotów” – w postrzeganiu zjawisk kultury. W translatoologii mówi się o *translation turn*; w niemieckich studiach kulturowych za pojęcie wiodące (niem. *Leitbegriff*) uznaje się pamięć, głównie za sprawą teorii Jana i Aleidy Assmannów. Obcość natomiast jest przedmiotem szczególnej uwagi w badaniach nad interkulturowością i postkolonializmem. W pojedynczych obszarach kulturo- i literaturoznawstwa pojęcia wymienione w tytule mojej rozprawy funkcjonują na ogół oddzielnie¹. Brak natomiast – poza nielicznymi wyjątkami – prób ich połączenia oraz zbudowania na ich podstawie bardziej złożonego modelu interpretacji zjawisk kulturowych, w szczególności tekstów literackich. W mojej książce staram się uzupełnić ten deficyt, dowodząc, że obcość, pamięć i translacja, rozpatrywane łącznie i zestawiane w różnych konfiguracjach, mogą stanowić zarówno ważny i nośny **temat (przedmiot)**, jak i przydatne **narzędzie interpretacji** tekstów kultury (w rozumieniu Jurija Łotmana). Proponowany model nie wyklucza rzecz jasna innych zorientowanych kulturowo ujęć tekstów artystycznych. Nie rości też sobie pretensji do rewizji sprawdzonych narzędzi i kategorii literaturoznawczych.

Wychodzę z założenia, że obcość, pamięć i translacja jako kategorie interpretacyjne pozwalają powiązać ze sobą i uchwycić w ich językowej, artystycznej i medialnej specyfice bardzo różnorodne i pozornie od siebie odległe teksty kultury XX i XXI w.: utwory powstałe w różnych językach, mediach i systemach znakowych, realizujące poetykę zarówno krytycznej nowoczesności w polskiej literaturze międzywojennej, jak i „globalnego” postmodernizmu. Warunkiem jest możliwie szerokie, metaforyczne rozumienie pamięci i translacji. Pamięć,

¹ Symptomatyczne pod tym względem okazują się studia kulturowe skupione na pamięci. O „mnemonicznej” reorientacji kulturoznawstwa świadczą szeroko zakrojone, często międzynarodowe, interdyscyplinarne projekty badawcze, dotyczące pamięci zbiorowej różnych narodów, społeczności i regionów. Można tu wymienić takie projekty, jak: „Pamięć kulturowa i kultury pamięci” („Kulturelles Gedächtnis und Erinnerungskulturen“, realizowany w latach 1997-2008 na Uniwersytecie w Gießen w ramach tzw. Sonderforschungsbereich 434), syntezy „narodowych miejsc pamięci” (np. „Deutsche Erinnerungsorte”) również w konfiguracjach bilateralnych, np. „Polsko-niemieckie miejsca pamięci” (zob. Robert Traba, *Pamięć kulturowa – pamięć komunikatywna. Teoria i praktyka badawcza Jana Assmanna*, w: Jan Assmann 2008: 11-25, tu: s. 18). W publikacjach wieńczących te przedsięwzięcia kwestia przekładu nie pojawia się nawet na marginesie.

zapamiętywanie, wspomnianie to nie tylko zdolność pojedynczego człowieka; przypisuje się ją także zbiorowościom, mówiąc o pamięci kulturowej, społecznej czy komunikacyjnej. Translacja oznacza tradycyjny przekład między językami etnicznymi, ale także – przenośnie i *sensu largo* – rozmaite formy komunikacji międzyludzkiej, próby przekazania własnego doświadczenia innym ludziom, transfer z jednego kręgu kulturowego do innego. Dlatego w mojej pracy konsekwentnie używam słowa „translacja” (*Translation*) w tym właśnie najszerszym znaczeniu, „przekład” (*Übersetzung*) rezerwując dla tłumaczenia interlingwalnego.

Moja próba integracji trzech kategorii: obcości, pamięci i translacji wpisuje się w komparatystykę literacką, translatologię i kulturoznawstwo nie tylko polskie. W rozprawie wypełniam, na bazie samodzielnie dobranego materiału, postulat, który w trakcie realizacji mojego projektu niemal równocześnie wysunęli inni badacze: Rainer Guldin (2016), Siobhan Brownlie (2016), a na gruncie polskim Tomasz Bilczewski (2013). Wszyscy oni wskazują na konieczność ściślejszego powiązania translatologii z *memory studies*, a także (wg Guldina) z innymi dziedzinami, nie tylko humanistycznymi. Fakt, że moja intuicja znajduje potwierdzenie w koncepcjach innych literaturoznawców, świadczy o potencjale wybranych przeze mnie kategorii interpretacyjnych zaadaptowanych w nauce o literaturze; potencjał ten staram się wykazać w części analitycznej rozprawy. Natomiast uzupełnienie postulowanego przez Guldina, Brownlie i Bilczewskiego interdyscyplinarnego kompleksu „pamięć–translacja” o kategorię obcości jest moją autorską propozycją metodologiczno-interpretacyjną.

Paradygmat badawczy, w którym sytuuję moje rozważania, określam jako *kulturorientierte Literaturwissenschaft*, czyli **literaturoznawstwo zorientowane kulturowo**. Dystansuję się tym samym od takich funkcjonujących w germanistyce nazw dyscypliny, jak: *kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft* (traktującej teksty literackie przede wszystkim jako dokumenty kultury, niejednokrotnie z pominięciem ich funkcji estetycznej), *Interkulturelle Literaturwissenschaft* wzgl. *Interkulturelle Germanistik* (wywodzącej się z dydaktyki języka niemieckiego jako obcego, faworyzującej lekturę w duchu *Postcolonial Studies*²). Decydując się na neutralne i nie stosowane dotąd określenie *kulturorientierte Literaturwissenschaft*, deklaruję skupienie na autoreferencyjności i estetycznej odmienności tekstu (literackiego), przy jednoczesnym uwrażliwieniu na kategorie, zjawiska i działania kulturowe – takie, jak obcość, pamięć i translacja –, które znajdują odzwierciedlenie w danym tekście. Tak zarysowane przeze mnie pole badawcze najbliższe jest **kulturowej teorii literatury** propagowanej przez polonistów (zob. Markowski/Nycz (red.) 2006, Walas/Nycz (red.) 2012). Nurt ten zakłada, że powinniśmy mnożyć języki interpretacji, „dzięki którym możemy literaturę czytać ciągle na nowo i interpretować ją w najróżnorodniejszych kontekstach” (Burzyńska 2006: 42). Owe różnorodne języki interpretacji dopuszczają użycie terminów badawczych zaczerpniętych ze słownictwa potocznego: choć często krytykowanych jako nieostre i mało precyzyjne, jednak chętnie adaptowanych w kulturo- i literaturoznawstwie

² Ponadto przedrostek *inter-* budzi ostatnio zastrzeżenia wyrażone najdobitniej w krytyce samej koncepcji interkulturowości, którą, jako rzekomo przebrzmiałą, próbuje się zastąpić „transkulturowością” (por. Kimmich/Schahadat 2012: 8).

ze względu na ich bliskość wobec codziennego doświadczenia, a jednocześnie znaczne możliwości semantycznego uściślenia, rozszerzenia i zróżnicowania (por. Bachmann-Medick 2009: 70). Takimi słowami są niewątpliwie „pamięć” i „obcość”, ale także i „przekład”. Dlatego w dalszych rozdziałach części teoretycznej pokazuję, że sprawdzają się one jako terminy badawcze wtedy, gdy potraktujemy je jako **kategorie radialne** z prototypowym centrum oraz metonimiczno-metaforycznymi rozszerzeniami. Ich użycie w praktycznej analizie tekstu powinno jednakże iść w parze z zastosowaniem ugruntowanej terminologii literaturo- i językoznawczej z zakresu narratologii, poetyki, gramatyki i leksyki kontrastywnej; służą temu także omówienia tradycyjnych przekładów międzyjęzykowych, ponieważ to właśnie wnikliwa obserwacja konkretnych rozwiązań translatorskich gwarantuje, że badacz nie przeoczy specyficznych właściwości artystycznych języka.

Najważniejszą tezą i punktem wyjścia moich rozważań jest stwierdzenie analogicznej **ewolucji znaczeniowej**, jaką przebyły pojęcia: „pamięć” i „translacja” w dyskursie kulturoznawczym. Oba terminy, wywodzące się z odmiennych subdyscyplin humanistyki, wskutek zwrotu kulturowego lat 80. XX w. uległy metaforycznej i/lub metonimicznej reinterpretacji, a ich pola semantyczne mocno się do siebie zbliżyły. Analogie i zazębenia obu pojęć wyjaśniam następująco: *translatio* i *memoria* nie oznaczają mimetycznego odwzorowania danego pierwowzoru (tekstu – w przypadku translacji, minionych zdarzeń – w przypadku pamięci), ale jego **re-konstrukcję z pozycji „tu i teraz”**; oba procesy (tłumaczenia i wspomniania) polegają na uobecnieniu nieobecnego lub „wyobcowanego” oryginału (posługuję się tu niemieckim słowem *Entfremdung*). Jako wspólny mianownik translacji i pamięci przyjmuję formułę **powtórzenia z różnicą (*Differenz*)**.

Obcość natomiast należy do innego porządku niż przekład i pamięć; nie oznacza ani procesu, ani jego efektu, lecz pewną relację. Łączy ona *translatio* i *memoria* w tym sensie, że wszelkie zjawiska pamięci powstają w wyniku procesów analogicznych do przekładu („tłumaczenie” pamięci indywidualnej na komunikacyjną, „przekład” osobistych wspomnień na literaturę, która wzbogaca pamięć kulturową), zaś motorem owych działań translacyjnych jest **konfrontacja z obcością**: językową, kulturową, z osobistą lub zbiorową traumą, fantomami, historycznym tabu etc. Również tłumaczenie tekstów artystycznych z jednego języka na drugi to kształtowanie pamięci kulturowej, „oswajanie” czytelników docelowych z odmiennością obcej literatury. Pamięć jednostkowa i zbiorowa, skonfrontowana z „ciałem obcym”, może je przyswoić bądź odrzucić – podobnie jak elementy obce w przekładzie literackim mogą ulec udomowieniu lub egzotyzyacji.

Rozprawa składa się ze wstępu, trzech rozdziałów teoretycznych oraz sześciu egzemplifikacji. Wczesne wersje fragmentów książki (z części analitycznej) były wcześniej publikowane jako artykuły w czasopismach naukowych i jako rozdziały monografii zbiorowych. Rozdział IX, większość analiz z rozdziału VI oraz rozdziały teoretyczne pracy (I-III) ukazują się w książce po raz pierwszy.

We **wstępie** formułuję cel monografii, wyjaśniam przyjętą metodologię i określam pozycję mojej rozprawy wobec paradygmatów badawczych współczesnej humanistyki. Uzasadniam też dobór tekstów omawianych w części analitycznej.

W części teoretycznej (rozdziały I-III) referuję stan badań nad pojęciami translacji, pamięci i obcości. Nakreślenie różnych aspektów semantycznych tych kategorii pozwala dokładniej pokazać strukturalne analogie zwłaszcza między *translatio* a *memoria*, ich punkty styczne oraz możliwości ich interdyscyplinarnego połączenia. Część ta, o objętości ok. 120 stron, stanowi całość o charakterze monograficznym, którą można czytać niezależnie od przedstawionych następnie przykładów.

W rozdziale I pt. *Translation* [Translacja] porządkuję różne znaczenia pojęcia translacji funkcjonujące w teorii przekładu zorientowanej językoznawczo, w komparatystyce literackiej, ale także w filozofii, kulturoznawstwie, antropologii i socjologii, w których mianem przekładu określa się wszelkie formy komunikacji międzykulturowej. Metafora translacji pojawia się w studiach nad postkolonializmem, gdzie oznacza dialog między kulturami, negocjowanie wspólnych, hybrydycznych „stref kontaktu” między „swoim” i „obcym”. Pojęcie *cultural translation* stosują kulturoznawcy jako synonim diaspory, migracji, dyslokacji. Przywołując tak różne znaczenia słowa „translacja”, wykraczające dziś poza Jakobsonowski podział na przekład interlingwalny, intralingwalny i intersemiotyczny, przypominam drogę, jaką przebyła translatologia od lat 60. XX w. do dziś: od dyscypliny ściśle językoznawczej i normatywnej, skupionej na problematyce ekwiwalencji, po stopniowe otwarcie na wszelkie procesy transferu, także między dyskursami, językiem naturalnym a kodami niewerbalnymi, a także między społecznościami.

W oparciu o propozycje przekładoznawców niemiecko- i angielskojęzycznych, m.in. Ericha Prunča, Michaela Schreibera, Marii Tymoczko, Andrew Chestermana i Rainera Guldina, które uściślam i systematyzuję (por. schemat na str. 57 rozprawy), traktuję pojęcie translacji jako **kategorię radialną**: z przekładem interlingwalnym (*Übersetzung*) jako prototypowym centrum oraz jego metaforycznymi i metonimicznymi rozszerzeniami. Rozszerzenia te nazywam **przekładopodobnymi transformacjami tekstów kultury** (*übersetzungsähnliche Kulturtext-Transformationen*), a zaliczam do nich zjawiska kulturowe określane w translatologii takimi zbliżonymi znaczeniowo terminami, jak: *rewriting*, *remediation*, przekład intersemiotyczny. W grupie tej umieszczam także figurę *cultural translation* oraz moje własne propozycje terminologiczne: translację wewnątrzpsychiczną (*intrapsychische Translation*) oraz interdyskursywną (*interdiskursive Translation*).

W rozdziale II pt. *Gedächtnis* [Pamięć] systematyzuję różne ujęcia kategorii pamięci, eksponując te jej aspekty, które można połączyć z problematyką translacji *sensu stricto* i *sensu largo*. Wychodzę z założenia, że pamięć, podobnie jak translacja, jest kategorią radialną, w której można wyróżnić znaczenie prototypowe (pamięć indywidualną) oraz jej rozszerzenia metonimiczne i metaforyczne: pamięć zbiorową, komunikacyjną, kulturową (w znaczeniu Jana i Aleidy Assmannów), społeczną (wg Haralda Welzera). Pola znaczeniowe translacji i pamięci zazębiają się o siebie na kilku płaszczyznach: prototypowej (indywidualną pamięć roboczą tłumacza ustnego badają psycholingwistyka i neurologia) i metaforyczno-metonimicznej. Na tym drugim poziomie zbieżność translacji i pamięci polega na komunikowaniu doświadczeń i przeżyć: transformacji pamięci neuronalnej w społeczną w relacjach międzypokoleniowych, „przekład” pamięci komunikacyjnej na kulturową. Po metaforę translacji sięgał już Freud,

mianem *Übersetzung* określając różne mechanizmy podświadomości i procesy w niej zachodzące, a także interakcje między psychoanalitykiem a pacjentem. Dobór praktyk symbolicznych odpowiednich do wyrażania i utrwalania treści pamięci archiwalnej przypomina decyzję o strategii translatorskiej, uwzględniającej m.in. horyzont oczekiwań adresata docelowego i jego otwartość na to, co (językowo, kulturowo, literacko) obce. Podobnie budowanie pamięci między generacjami (tworzenie pamięci rodzinnej) wymaga „tłumaczenia” przeszłości na język zrozumiały i adekwatny do wrażliwości współczesnych – oswojenia „obcego”. Także pamięć zbiorowa w obrębie tego samego pokolenia ma charakter w dużej mierze translacyjny: powstaje w procesie negocjacji obrazów przeszłości, tworzenia wspólnej „przestrzeni przekładowej”, w której współlistnieją treści pamięci indywidualnych, nierzadko od siebie odmienne.

Mając świadomość, że zjawiska pamięci ponadjednostkowej nie zawsze dadzą się jasno zdefiniować, rozgraniczyć i nazwać (a sprawę dodatkowo komplikują asymetrie terminologiczne w różnojęzycznych dyskursach naukowych), czułam się w obowiązku stosunkowo obszernie zreferować relacje między takimi terminami, jak „pamięć kulturowa”, „pamięć zbiorowa”, „kultura”, „tradycja” i „historia”. Sama decyduję się na przejęcie (nieodzownych w części analitycznej rozprawy) pojęć ukutych przez teoretyków niemieckich: „pamięć zbiorowa” (*kollektives Gedächtnis*) i „kultury pamięci” (*Erinnerungskulturen*, termin Christopha Cornelißena), ponieważ obejmują one wszelkie treści pamięci oraz formy i przejawy pamiętania, wspomniania i upamiętniania: indywidualne i zbiorowe, publiczne i prywatne, dominujące i marginalizowane (zob. Erll 2011: 45, 37). Uważam, że w polu znaczeniowym zakreślonym przez te pojęcia mieszczą się też wszelkie nieświadome procesy oraz intencjonalne praktyki translacyjne, jakie zachodzą na styku pamięci indywidualnej oraz różnych form pamięci ponadjednostkowej – niezależnie od tego, czy granice te wyobrazimy sobie, za Aleidą Assmann (2006: 34), jako przepaść nie do pokonania, czy też jako płynną, otwartą w obu kierunkach „przestrzeń pomiędzy”.

W tym samym rozdziale omawiam też pojęcia konkurencyjne wobec terminu „pamięć kulturowa” w znaczeniu J. i A. Assmannów (bliskoznaczne bądź mieszczące się w jego spektrum semantycznym), które od dawna funkcjonują w badaniach nad przekładem, choć ich aspekt „pamięciowy” nie został dotąd wyeksplikowany: **fikcyjne pole odniesienia** (Jerzy Ziomek), **obraz świata i kod kulturowy** (Maria Krysztofiak), **intertekstualność** jako „pamięć tekstu” (Renate Lachmann), **uniwersum paradygmatyczne** (Edward Balcerzan), **referencje systemowe** (Manfred Pfister), **interdyskursywność**. Pojęcia te mogą pełnić rolę łącznika między translatoologią a *memory studies*. Wskazuję ponadto na analogie strukturalne między pamięcią a translacją, porównując rozbudowaną metaforykę dotyczącą procesów tłumaczenia i zapamiętywania/przypominania, sięgającą czasów antycznych. Metafory zarówno pamięci, jak i przekładu wpisują się w dwie przeciwstawne, w moim przekonaniu równie trafne formuły: **„mimesis i transfer”** vs. **„poiesis i transformacja”**. Dyskursy dotyczące przekładu i pamięci zbiegają się w takich metaforycznych obrazach, jak palimpsest, „pożeranie Obcego”, a ostatnio – w koncepcji przekładu jako rozprzestrzeniania memów oraz tłumacza kształtującego pamięć zbiorową (Hans J. Vermeer i Andrew Chesterman). „Memetyczne” ujęcie zarówno

tłumaczenia, jak i tworzenia pamięci zbiorowej pozwala wyeksponować metonimiczny charakter obydwu działań kulturotwórczych, opisywanych zazwyczaj metaforycznie. Przychyłam się do stanowiska, że do konceptualizacji *translatio* i *memorii* niezbędne są zarówno metafory, jak i metonimie – choć rozszerzenia prototypu pamięci, inaczej niż w przypadku translacji, zwykle nie dadzą się sklasyfikować jako „czyste” metafory lub metonimie, ponieważ terminy takie, jak np. pamięć rodzinna, wykorzystują równocześnie oba mechanizmy kategoryzacji i opisu zjawisk społeczno-kulturowych. Rozdział kończę obserwacją, że praktyki tłumaczenia i upamiętniania/pamiętania łączy wymiar etyczny i polityczny: ich pierwotna przynależność do sfery *sacrum* (przekłady Biblii, kultywowanie pamięci w rytuałach religijnych) oraz uwikłanie w dyskurs władzy.

W rozdziale III pt. *Fremdheit* [Obcość] szkicuję filozoficzne i psychologiczne aspekty zjawiska obcości, które wpisują tę kategorię jednocześnie w dyskurs translatologiczny i w *memory studies*. Opieram się tu na rozpoznaniach germanistyki interkulturowej (m.in. na pracach Aloisa Wierlachera) oraz wybranych studiach filozoficznych (Bernhard Waldenfels, Julia Kristeva). W refleksji nad przekładem problematyka obcości przyjmuje kształt znanej od wieków opozycji między translatorską strategią udomowienia a egzotyzyacji. Przypominając ten wątek, skupiam się na programowym zachowaniu obcości deklarowanym w romantycznych koncepcjach przekładu, które znalazły kontynuację w filozofii Waltera Benjamina. To w jego rozważaniach, dotyczących przekładu jako „dalszego życia” (*Nachleben*) oryginału oraz opozycji „historia vs. pamięć”, kategorie obcości, pamięci i translacji zbiegają się najbardziej wyraziście. Ich wspólny mianownik to translacja i pamięć jako ratunek dla „obcego”, rozumianego także jako marginalizowana mniejszość czy też ofiary historii, wymazane z oficjalnej pamięci zbiorowej. Do myśli tej nawiązują kulturoznawcy wypowiadający się o przekładzie w duchu postkolonializmu (Homi Bhabha, Tejaswini Niranjana).

W dalszej części rozdziału III wskazuję najważniejsze formy obcości istotne dla pamięci organicznej i ponadjednostkowej, które podlegają procesom translacji: przekształceniu we „własne” jak w strategii udomowienia przekładu, zachowaniu obcości jak w strategii egzotyzyzującej, bądź też wynegocjowaniu jakiejś formy pośredniej. „Obce” dla pamięci to zjawiska będące przedmiotem obserwacji psychologicznej i psychoanalitycznej. W przypadku pamięci indywidualnej są to: Freudowskie „niesamowite” (*das Unheimliche*), abiekt, trauma, *postmemory*, fantom i *the unknown*³ (niem. *das Ungewusste*). Treści „obce” dla pamięci ponadjednostkowej to Jungowskie archetypy nieświadomości zbiorowej, a także zbiorowe traumy czy też „przeciw-historia” widziana z perspektywy ofiar – treści zamknięte w „krypcie” (termin Jana Assmanna) czy też zepchnięte do pamięci magazynującej (*Speichergedächtnis* wg Aleidy Assmann, zob. Saryusz-Wolska / Traba (red.) 2014: 341). Na marginesie tych rozważań stawiam też pewną hipotezę na temat przyczyn zastanawiającego faktu, iż przedstawiciele niemieckiej *Gedächtnisforschung* odrzucają teorię archetypów Junga, dowartościowują zaś pokrewną jej koncepcję „pamięci wizualnej” Aby’ego Warburga.

³ Słowo, którym psychoterapeutka Ilany Kogan nazywa niezwerbalizowaną traumę przekazywaną między pokoleniami.

Rozdział III kończę przeglądem konfiguracji, w jakie mogą ze sobą wchodzić kategorie pamięci, obcości i translacji w różnych tekstach kultury. Opieram się przy tym na zaproponowanej przez Astrid Erll i Ansgara Nünninga (2005) systematyce relacji pamięci i literatury. Wychodząc od rozumienia „translacji” i „pamięci” *sensu largo*, stawiam następujące pytania: W jaki sposób literatura „pamięta” o paradygmatycznym uniwersum, w którym jest zanurzona? Jak „tłumaczy” języki i ich warianty, teksty, obrazy, dyskursy na własne środki wyrazu? Jak dana społeczność „pamięta” o literaturze, „tłumacząc” ją na język kultury popularnej? Metafora translacji spleciona z figurą pamięci zbiorowej rzuca światło na mechanizmy tworzenia **literackiego kanonu**: które teksty są spychane do „archiwum”, które są celowo nobilitowane i trafiają do pamięci funkcjonalnej, a które spontanicznie przekształcają się w *lieux de mémoire* w znaczeniu Pierre’a Nora? Jaką rolę w procesie kanonizacji odgrywa tłumacz? Które treści pamięci indywidualnej, pokoleniowej, narodowej są możliwe do zachowania w translacji na pamięć innych jednostek bądź społeczności, a które są „nieprzekładalne”?

Konfiguracje pamięci, translacji i obcości ilustruję w **części analitycznej (w rozdziałach IV-IX)**, prezentując na wybranych przykładach, jak proces translacji, wspomnienia (pamiętania, przypominania, upamiętniania) oraz konfrontacje z różnie rozumianą obcością mogą być realizowane środkami literackimi i/lub specyficznymi dla danego medium. Jak wspomniany mechanizm tworzenia pamięci (poprzez działania translacyjne „oswajające” bądź zachowujące obcość) działa w konkretnych tekstach? Uwagę skupiam na utworach literackich (nawet jeśli są one punktem wyjścia transformacji w inne media bądź systemy znakowe), ponieważ to one łączą w sobie obcość zarówno kulturową, jak i poetycką (*poetische und kulturelle Alterität* wg Norberta Mecklenburga).

Moje przykłady to teksty w języku polskim, niemieckim i angielskim, które w różnym stopniu łączą się ze sobą tematycznie, a także zawierają jawne, ukryte lub wymagające rekonstrukcji nawiązania jednych autorów do drugich. Motywem przewodnim jest szeroko rozumiany stosunek do zasobów pamięci zbiorowej: do kultury średniowiecza (jako pewnej maski lat powojennych) oraz do traumatycznej pamięci o Zagładzie. Omawiam kolejno:

- „średniowieczną” powieść Tomasza Manna *Der Erwählte* w wersji niemieckiej i polskiej (*Wybraniec*) (rozdział IV);
- prozę Brunona Schulza i jej przekłady niemieckie (rozdział V);
- transpozycje prozy Schulza w inne media (komiks Dieter Jüdta, „książkę-wycinankę” J.S. Foera) oraz utwory prozatorskie z ostatnich 30 lat, których (autorzy różnych narodowości: Izraelczyk David Grosman, Amerykanka Cynthia Ozick, Włoch Ugo Riccarelli i Niemiec Maxim Biller) na różne sposoby nawiązują do życia i twórczości Schulza (rozdział VI);
- utwór prozatorski *Austerlitz* W.G. Sebald oraz jego polski przekład (rozdział VII);
- powieść J.S. Foera *Everything Is Illuminated*, jej przekład polski i niemiecki oraz adaptację filmową (rozdział VIII);
- powieść J. S. Foera *Extremely Loud & Incredibly Close* (rozdział IX).

Zestaw ten jest, jak każdy wybór, dyskusyjny. Uzasadniam go faktem, iż wymienione teksty podporządkowane są **asocjacyjnej zasadzie memorii**. Koncepcja pamięci Tomasza Manna otwiera dyskursywne pole odniesienia dla Schulza, którego życie i twórczość zyskały z kolei rangę środkowoeuropejskiego *lieu de mémoire*. Owo „miejsce pamięci” autorzy postmodernistyczni przekształcają za sprawą środków artystycznych przemawiających do wyobraźni i wrażliwości odbiorców przełomu tysiącleci. Do środkowoeuropejskiej pamięci zbiorowej nawiązują W.G. Sebald i J.S. Foer, przedstawiciele drugiego i trzeciego pokolenia *postmemory*, „tłumacząc” historyczne traumy z ich „radykałną obcością” (określenie B. Waldenfelsa) na język bliski ludziom współczesnym. Foer wiąże ponadto doświadczenie zbrodni wojennych ze zbiorową traumą zamachów terrorystycznych z 11.09.2001. Wybrane teksty z rosnącą intensywnością mierzą się z problematyką **straumatyzowanej pamięci**: u Manna ledwie zaznaczoną bądź wymagającą – przynajmniej w *Wybrańcu* – rekonstrukcji, u Schulza – antycypowaną, zaś u autorów późniejszych podejmowaną już całkiem otwarcie. Utwory te łączy także ich **narracyjny charakter**. To istotne kryterium, ponieważ narracja umożliwia stworzenie ciągłości, powiązanie pojedynczych wydarzeń w spójną opowieść o dziejach jednostki i grupy, pozwalając skonstruować pamięć indywidualną i zbiorową oraz ugruntowaną na niej tożsamość.

W **podsumowaniu** (*Schlusswort*) uogólniam obserwacje poczynione w poszczególnych *case studies*: systematyzuję treści, jakie wskutek translacji mogą tworzyć metaforyczną „pamięć literatury”, oraz strategie translacyjne (*sensu largo*) umożliwiające zachowanie tekstów w pamięci kulturowej.

Wyniki badań zaprezentowanych w monografii można sprowadzić do wniosków **interpretacyjnych** oraz **metodologicznych**.

1) Omówione studia przypadków potwierdzają tezę o translacyjnym charakterze pamięci, „mnemonicznej” naturze przekładu oraz o wszechobecności tych zjawisk we współczesnym świecie. Dowodzą, że pamięć, obcość i translacja są nie tylko tematyzowane i realizowane w różnych tekstach kultury (przede wszystkim literackich), ale mogą też z powodzeniem stanowić narzędzie ich interpretacji. Warunkiem jest skupienie się na języku dzieła, a najlepszym sposobem na to – porównanie utworu z jego przekładem obcojęzycznym.

Zaprezentowane analizy uprawniają do tego, by sztukę ujmować jako sieć relacji translacyjnych i analogicznych do translacji (związków interkulturowych, intertekstualnych, interdyskursywnych, intermedialnych), wyrastających z doświadczenia obcości i dążenia do jej „przekładu” – w różnym stopniu neutralizującego lub zachowującego pierwotną obcość. Sprowadzenie pamięci, translacji i obcości do wspólnego mianownika w postaci ich siły kulturotwórczej to wniosek bardzo ogólny, który zapewne można wysnuć z analizy dowolnego zestawu tekstów. Jednak to właśnie uniwersalność tej konkluzji potwierdza interpretacyjny potencjał tkwiący w splocie owych trzech pojęć. Przyjęcie tej triady jako punktu odniesienia dla odbiorcy skłania do krytycznej recepcji tekstu na płaszczyźnie językowej, estetycznej, psychologicznej, antropologicznej, historycznej i światopoglądowej. Kategorie pamięci, obcości i translacji pozwalają dostrzec powiązania między różnojęzycznymi, heteromedialnymi

tekstami kultury oddalonymi od siebie w czasie i przestrzeni – związki, które przy powierzchownej lekturze pozostają niezauważone.

2) Monografia dostarcza ponadto argumentów na rzecz ostatecznego uznania translatologii jako samodzielnej nauki, do dziś krytykowanej za rzekomy brak własnej metodologii; translatologia zapożycza jakoby instrumenty badawcze z dyscyplin ościennych, nic im nie dając w zamian. Metodologiczna niesamodzielność przekładoznawstwa nie musi jednak wskazywać na jego ułomność, lecz przeciwnie: otwartość na inspiracje z zewnątrz, zdolność do absorbowania i adaptowania cudzych problemów badawczych. Takim ożywczym impulsem może być „import” problematyki pamięciowej w postaci różnych aspektów *memorii*: psychologicznego, socjologicznego, kulturowego etc. I odwrotnie: przekładoznawstwo ma szansę wnieść do *memory studies* to, co ma najcenniejszego, czyli samo pojęcie translacji: precyzyjne, jeśli definiowane od strony lingwistycznej; pojemne i elastyczne, jeśli rozumiane jako metafora kulturowa. Włączenie przekładoznawstwa w szereg dziedzin zainteresowanych pamięcią pozwoliłoby lepiej wykorzystać jego interdyscyplinarny potencjał, byłoby też sprawdzianem dojrzałości tej wciąż marginalizowanej (przynajmniej w Polsce) dyscypliny. Moja rozprawa dość wyraźnie, jak sądzę, pokazuje korzyści, jakie może przynieść translatologii i pamięcioznawstwu wzajemna współpraca.

Reasumując, za najważniejsze osiągnięcia omówionej monografii, stanowiące jednocześnie mój wkład w rozwój reprezentowanej przeze mnie dyscypliny, uważam:

- zarysowanie przemian znaczeniowych pojęć translacji i pamięci na gruncie zwrotu kulturowego lat 80. XX w.; uporządkowanie, zrewidowanie i doprecyzowanie ich zakresu semantycznego, redefinicja obu pojęć jako kategorii radialnych;
- wykazanie i usystematyzowanie podobieństw, splotów i zazębień dyskursu przekłado-i pamięcioznawczego dzięki wyeksponowaniu strukturalnych, historycznych i terminologicznych analogii między pamięcią a translacją, wynikających m.in. z ich relacji wobec pojęcia obcości;
- wypracowanie spójnego modelu interpretacji tekstów kultury w oparciu o triadę pojęciową „obcość–pamięć–translacja” oraz wykazanie możliwości jego praktycznego zastosowania;
- redefinicja roli tłumacza jako pośrednika między pamięcią kulturową różnych społeczności;
- udowodnienie możliwości wspólnych, interdyscyplinarnych badań nad przekładem i pamięcią w ramach kulturoznawstwa, kulturowej teorii literatury i komparatystyki literackiej;
- wykazanie metodologicznej dojrzałości i samodzielności translatologii;
- pogłębienie i wzbogacenie istniejących badań nad wybranymi autorami, przede wszystkim B. Schulzem, W.G. Sebaldem i J.S. Foerem.

Przywoływana literatura

- Assmann, Aleida (2006): *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: Beck.
- Assmann, Jan (2008): *Pamięć kulturowa: pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Przeł. Anna Kryczyńska-Pham, wstęp i red. naukowa: Robert Traba. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Bachmann-Medick, Doris (2009): *›Cultural turns‹. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Reinbek: Rowohlt.
- Bilczewski, Tomasz (2013): Trauma, translacja, transmisja w perspektywie postpamięci. Od literatury do epigenetyki. W: Szostek, Teresa / Sendyka, Roma / Nycz, Ryszard (red.): *Od pamięci biodziedzicznej do postpamięci*. Warszawa: IBL, 40-62.
- Brownlie, Siobhan (2016): *Mapping Memory in Translation*. Houndmills et al.: Palgrave Macmillan.
- Burzyńska, Anna (2006): Kulturowy zwrot teorii. W: Markowski / Nycz (red.): *Kulturowa teoria literatury...*, 41-91.
- ErlI, Astrid (2011): *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- ErlI, Astrid / Nünning, Ansgar (2005): Literaturwissenschaftliche Konzepte von Gedächtnis: Ein einführender Überblick. W: ErlI A. / Nünning A. (red.): *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft. Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*. Berlin, New York: de Gruyter, 1-9.
- Guldin, Rainer (2016): *Translation as Metaphor*. London, New York: Routledge.
- Kimmich, Dorothee / Schahadat, Schamma (2012): Einleitung. W: Kimmich D. / Schahadat S. (red.): *Kulturen in Bewegung. Beiträge zur Theorie und Praxis der Transkulturalität*. Bielefeld: transcript, 7-21.
- Markowski, Michał Paweł / Nycz, Ryszard (red.) (2006): *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*. Kraków: Universitas.
- Saryusz-Wolska, Magdalena / Traba, Robert (red.) (2014): *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*. Warszawa: Scholar.
- Walas, Teresa / Nycz, Ryszard (red.) (2012): *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Kraków: Universitas.

V. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Mój dorobek po uzyskaniu stopnia doktora obejmuje publikacje w języku niemieckim i polskim z zakresu translatologii, komparatystyki literackiej i kulturowej teorii literatury. Oprócz monografii opisanej powyżej składają się nań: jedna monografia autorska (wydana po niemiecku i po polsku); 5 współredagowanych tomów zbiorowych, z których trzy ukazały się w niemieckim wydawnictwie Peter Lang, dwa – w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego; ponad 30 publikacji naukowych w języku niemieckim i polskim (15 z nich w wersji zmienionej zostało włączonych, w większości lub we fragmentach, do monografii habilitacyjnej); 6 artykułów recenzyjnych i 9 recenzji, 4 przekłady rozpraw naukowych (z języka niemieckiego i angielskiego), 3 teksty o charakterze popularyzatorskim. Moje prace publikowałam w wiodących czasopismach germanistycznych wzgl. neofilologicznych („Convivium”, „Jahrbuch Exilforschung”, „Studia Germanica Gedanensia”, „Orbis Linguarum”, „Studia Germanica

Posnaniensia”, „Studia Translatorica”, „Lingwistyka Stosowana”), polonistycznych („Polonistyka”, „Porównania”, „Poznańskie Studia Polonistyczne”, „Przestrzenie Teorii”, „Twórczość”) oraz w tomach i monografiach zbiorowych wydanych w Polsce i w Niemczech (Peter Lang, Frank & Timme, transcript, LIT Verlag). Przed uzyskaniem stopnia doktora opublikowałam 4 artykuły naukowe, 2 recenzje i 1 artykuł o charakterze popularnym.

Moja **rozprawa doktorska** ukazała się w dwóch wersjach językowych: polskiej (*Obraz świata i konwencja literacka w przekładzie. O niemieckich tłumaczeniach dzieł Adama Mickiewicza*, wyd. ATUT, Wrocław 2008) i niemieckiej (*Das Weltbild und die literarische Konvention als Übersetzungsdeterminanten. Adam Mickiewicz in deutschsprachigen Übertragungen*, wyd. Frank & Timme, Berlin 2009). Wersja polska została nominowana do Nagrody im. Józefa Maksymiliana Ossolińskiego za najlepszą pracę doktorską z zakresu badań nad literaturą (2007), natomiast wydanie berlińskie wyróżniono Nagrodą Rektora Uniwersytetu Gdańskiego (2010). Książka była komentowana przez polonistów i germanistów, m.in. na łamach „Pamiętnika Literackiego”; w sumie ukazało się 5 recenzji (p. Wykaz publikacji w Załączniku 4).

Część moich publikacji (10 pozycji) została w znacznej lub zasadniczej części wykorzystana w monografii *Fremdheit – Gedächtnis – Translation*; wyszczególniłam je w punkcie A „Wykazu opublikowanych prac naukowych” (Załącznik 4). W obrębie moich prac nie związanych z ww. monografią (punkt C Wykazu, 24 pozycje) bądź włączonych do niej tylko we fragmentach (punkt B Wykazu, 5 pozycji) można wyróżnić trzy zasadnicze obszary badawcze, które zazębiają się wzajemnie i przenikają w kolejnych publikacjach: **1) translatoologia, 2) dydaktyka przekładu oraz 3) kulturowa teoria literatury.**

1) TRANSLATOLOGIA

W moich pracach przekładoznawczych z okresu doktoratu reprezentuję podejście historycznoliteracko-kulturowe. W późniejszych publikacjach na plan pierwszy wysuwa się komponent kulturowy, wizja przekładu artystycznego jako działalności kulturotwórczej. Wiąże się to z ewolucją moich zainteresowań lekturowych i badawczych: od literatury dawniejszej (polski i niemiecki romantyzm, niemiecki *Sturm und Drang*, oświecenie i biedermeier) po teksty kultury wieku XX i XXI – nie tylko literackie, bo należące także do sztuk wizualnych (film, komiks).

Część moich prac przekładoznawczych (pozycje: C12, C16-18) podejmuje i kontynuuje problematykę dysertacji doktorskiej, poświęconej niemieckim tłumaczeniom utworów Mickiewicza. W artykule zatytułowanym tak samo jak wydanie berlińskie monografii doktorskiej (poz. C16⁴) przedstawiłam model interpretacji przekładu oparty na kategoriach obrazu świata i konwencji literackiej. Dowodzę, iż te dwa czynniki – o charakterze jednocześnie literackim, językowym i socjokulturowym – znacząco wpływają na kształt tłumaczenia utworów powstałych w odległej epoce i należących do kręgu kulturowego obcego

⁴ Artykuł opiera się na wykładzie gościnnym, który wygłosiłam w 2007 r. w Instytucie Slawistyki Uniwersytetu Humboldtów w ramach cyklu wykładów „Ringvorlesung Translationswissenschaft: Soziologie der Translation und Qualität des Translats“.

docelowej publiczności literackiej. W kontekście problematyki przekładowej zarówno w książce, jak i w opartych na niej artykułach dociekam również przyczyn zjawiska, dlaczego dzieła Mickiewicza pomimo ich niezwykle intensywnej recepcji w Niemczech XIX w. nie weszły do kanonu literatury powszechnej. Pokazuję, że tłumacze, krytycy i publiczność literacka odczytywali utwory Mickiewicza przez pryzmat obrazu świata biedermeierowskiego mieszczaństwa oraz konwencji poetyckich znanych im z rodzimej literatury XIX-wiecznej. Przekład traktuję zatem jako szczególnie wymowne świadectwo dziejów recepcji oryginału, jako fakt historycznoliteracki i (socjo-)kulturowy.

W moich kolejnych studiach przekładoznawczych, dotyczących autorów XX-wiecznych, koncentruję się na warstwie językowej omawianych tekstów. Do analizy wybieram utwory, których poetycki idiolekt jest pod różnymi względami niezwykły, odmienny od standardowego języka literackiego danego okresu. To przesunięcie akcentów zbiegło się z podjęciem przeze mnie pracy w Instytucie Filologii Germańskiej UG, gdzie w roku 2008 dołączyłam do zespołu germanistów-językoznawców Zakładu Językoznawstwa Stosowanego, a obecnie Katedry Językoznawstwa i Teorii Przekładu, gdzie jestem zatrudniona. Materiał moich translologicznych analiz poszerzyłam o teksty anglojęzyczne. I tak, w dwóch artykułach: *Konstruowanie kulturowej odmienności w przekładach „A Clockwork Orange” Anthony’ego Burgessa (C13)* oraz *Übersetzung als Entwurf einer Zukunftssprache. Zu den Übersetzungen des Romans „A Clockwork Orange” von Anthony Burgess ins Deutsche und Polnische (C14)* zestawiam angielski oryginał *Mechanicznej pomarańczy* z przekładami na niemiecki i polski. Wrażenie kulturowej odmienności świata przedstawionego u Burgessa to efekt lingwistycznego eksperymentu: stworzenia sztucznego futurystycznego socjolektu. W moich artykułach badam, w jakim stopniu tłumaczom udaje się odtworzyć ów konstrukt językowy. W przekładzie polskim tłumacz (Robert Stiller) wciela się w badacza historii języka i projektuje przyszłą hipotetyczną ewolucję swojej ojczystej mowy.

W obu moich studiach nad Burgessem formułuję myśl – przewijającą się przez wszystkie moje translatorskie *case studies* –, że w studiach nad przekładem literackim, od lat 80. XX w. traktowanym nie tyle jako problem języka, ile kompleksowe zjawisko komunikacji interkulturowej, warto powrócić do tradycyjnych narzędzi językoznawczych. Żadna analiza konkretnego przypadku translatorskiego nie może się obejść bez opisu mikrostruktury tekstu, a tam narzędzia językoznawcze są niezbędne. W praktyce zaś najbardziej produktywne okazują się badania translologiczne prowadzone przy uwzględnieniu zarówno lingwistyki, jak i innych dyscyplin: literaturoznawstwa, socjologii, kulturoznawstwa, historii czy imagologii, ponieważ różne punkty widzenia na gruncie przekładoznawstwa okazują się wobec siebie komplementarne.

Inne moje prace skupione na translatorskiej rekonstrukcji językowej odmienności oryginału dotyczą poezji Bolesława Leśmiana w przekładzie niemieckim: *Leśmian und Schulz in deutschen Übersetzungen. Übersetzer im Spannungsfeld von Kultur, Individualästhetik und (Sprach-)Philosophie (B1)* oraz *B. Leśmians poetische Transgressionen mit Blick auf deutsche Übersetzungen von K. Dedecius (C2)*. Pokazuję w nich, jak tłumacz oddaje Leśmianowski idiolekt pełen neologizmów: formacji językowych charakterystycznych dla polszczyzny, w

których nawiązania do słowiańskiego folkloru splatają się z refleksją filozoficzną wyrastającą z ducha krytycznej nowoczesności. Oba artykuły dowodzą możliwości połączenia narzędzi literaturoznawczych z instrumentarium leksykologii kontrastywnej⁵.

Osobną grupę powiązanych tematycznie prac przekładoznawczych tworzy sześć **artykułów-haseł w internetowej encyklopedii tematycznej**, które napisałam w ramach współpracy przy ogólnopolskim projekcie badawczym „Sensualność w kulturze polskiej. Przedstawienia zmysłów człowieka w języku, piśmiennictwie i sztuce od średniowiecza do współczesności”. Projekt realizowany w latach 2009-2012 pod kierownictwem prof. dra hab. Włodzimierza Boleckiego w Pracowni Poetyki Historycznej IBL PAN finansowany był przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (nr projektu: N R17 0005 06/2009). W jego wyniku powstał interdyscyplinarny słownik pojęć i haseł służących do opisu różnych form kulturowej reprezentacji ludzkiej sensualności (<http://sensualnosc.bn.org.pl>). Hasła mojego autorstwa dotyczą wrażeń sensualnych i somatycznych w przekładzie: *Smak w przekładzie*, *Rytm w przekładzie*, *Onomatopeja w przekładzie*, *Obrazowość i obrazowanie w przekładzie*, *Przekład intersemiotyczny*, *Pamięć jako przekład* (C19-24). Są to studia o objętości i charakterze rozdziałów w monografii (łącznie 3 arkusze wydawnicze), opatrzone materiałami multimedialnymi. Każde hasło zawiera część teoretyczną, w której objaśniam wybrane terminy literaturoznawcze pod kątem ich zastosowania w translatoologii, oraz przykłady praktyczne zaczerpnięte z tłumaczeń tekstów tak różnych autorów, jak Adam Mickiewicz, Wisława Szymborska, Julian Tuwim, Bruno Schulz czy Tadeusz Konwicki. Hasło dotyczące (nie)przekładalności doznań smakowych oraz nazw potraw w różnych językach, choć poparte przykładami z literatury, ma charakter *stricte* kulturoznawczy. Natomiast w haśle *Pamięć jako przekład* po raz pierwszy sformułowałam myśl przewodnią mojej późniejszej monografii habilitacyjnej: możliwość połączenia pojęć *memorii* i *translatio* w ramach jednego dyskursu.

2) DYDAKTYKA PRZEKŁADU

Dwa artykuły: *Zwischen Information und Ästhetik. Zur Gestaltung von Werbetexten im Polnischen und Deutschen aus übersetzungsdidaktischer Perspektive* (C10) oraz *Lokale Identität und kollektives Gedächtnis in der Übersetzung. Am Beispiel polnischer und deutscher Werbetexte im Fremdenverkehr* (C8) dotyczą **przekładu tekstów użytkowych** w kontekście dydaktycznym. Powstały one na podstawie mojej własnej praktyki translatorskiej (zawodowego tłumaczenia tekstów użytkowych) oraz pracy dydaktycznej ze studentami germanistyki⁶. W artykule C10 omawiam strategie retoryczne realizowane w polskich i niemieckich kartach dań oraz ulotkach reklamujących kosmetyki. Wskazuję, że kluczową umiejętnością tłumacza jest poprawna identyfikacja sposobu kształtowania dyskursu w tekście wyjściowym, właściwe zastosowanie w przekładzie strategii retorycznych oraz wyważenie proporcji między informacją, perswazją a środkami estetycznym, które różnią się w zależności

⁵ Połączenie to jest wynikiem współpracy ze współautorem artykułu C2 Andrzejem Kątnym, specjalistą w dziedzinie polsko-niemieckiej gramatyki kontrastywnej.

⁶ Oba studia przypadków były też przedmiotem warsztatów translatorskich, które prowadziłam w ramach dwóch konferencji translatoologicznych (*Translationskolloquien*) w IFG UAM w Poznaniu w latach 2008 i 2009.

od języka i kultury. Drugi artykuł (C8) dotyczy przekładu tekstów z branży turystycznej, reklamujących miejsca o skomplikowanej, wielokulturowej przeszłości – co ilustruję na materiale trójjęzycznego albumu promującego Kaszuby. Dowodzę, że tłumacz, aby zachować funkcję apelatywną tekstu o tematyce turystycznej, musi dostosować w przekładzie obraz lokalnej tożsamości zakodowany w oryginale do wizji regionu funkcjonującej w zbiorowej pamięci odbiorców tłumaczenia. Wskazuję, że przyczyną translatorskiego niepowodzenia mogą tu być nie tyle czynniki językowe, ile asymetrie pamięci zbiorowej kultywowanej przez polską, kaszubską i niemiecką społeczność kulturową.

Oba wymienione artykuły mają uzmysłowić adeptom przekładu znaczenie tzw. kompetencji tekstowej tłumacza (*translatorische Textkompetenz* wg Renate Resch) oraz jego kompetencji kulturowej.

3) KULTUROWA TEORIA LITERATURY

Jako zwolenniczka **kulturowej teorii literatury** (dalej: KTL) deklaruję się w rozdziale *Kulturwissenschaft als Chance der Germanistik* (C6) we współredagowanej przeze mnie monografii *Germanistik in Polen: Geschichte – Perspektiven – interdisziplinärer Dialog* (2011). Kreślę w nim perspektywy rozwoju badań germanistycznych i dydaktyki akademickiej nie tylko w Polsce. Uważam, że skoro filologia w następstwie zwrotu kulturowego nieuchronnie odchodzi od tradycyjnie rozumianego „werbalnego” tekstu w stronę Łotmanowskiego „tekstu kultury”, to w reorientacji tej warto dostrzec nie zagrożenie, lecz szansę na kulturoznawcze inspiracje dla polskiej germanistyki, która – jako tzw. germanistyka zagraniczna (*Auslandsgermanistik*) – jest wręcz stworzona do eksplorowania takich tematów i obszarów badawczych, jak: mikrohistoria, pamięć kulturowa (ze szczególnym uwzględnieniem polsko-niemieckich *lieux de mémoire*) i ksenologia. Warunkiem efektywnego wykorzystania impulsów kulturoznawczych jest sięgnięcie po metodę porównawczą zarówno w badaniach literaturoznawczych, jak i lingwistycznych.

Wątkiem przewodnim moich publikacji z dziedziny KTL jest postulat, by wypracować w germanistyce podejście integracyjne pod znakiem kulturoznawstwa i komparatystyki. Poszukując „łącznika” między nauką o literaturze a lingwistyką, wskazuję na takie koncepcje, jak interkulturowość i pragmatyka (we wstępach do współredagowanych przeze mnie roczników *Studia Germanica Gedanensia*, p. teksty mojego współautorstwa C4 i C5).

W nurt KTL wpisują się moje artykuły podejmujące problematykę intermedialności, inter- i transkulturowości, postkolonializmu oraz literackich reprezentacji „przeciw-historii”, a także zwrotów kulturowych: *material turn* i *spatial turn*. W pracach z tego zakresu częściej zajmuje mnie translacja *sensu largo* niż przekład *sensu stricto*.

Problem **intermedialności**, ściśle związany z translacją intersemiotyczną, poruszam w artykułach *Bruno Schulz w perspektywie komparatystycznej. Niemieckie transpozycje językowe, kulturowe i znakowe* (B4) oraz *Komiksowe transformacje „Przemiany” Franza Kafki* (C1). Przekład znakowy, transfer między różnymi rejestrami i obiegami kultury traktuję jako jedno z „miejsz wspólnych” komparatystyki i translologii, o czym piszę w obszernym metodologicznym wstępie do studium o komiksowej adaptacji prozy Schulza. Intermedialność

zajmuje mnie także w pracy *Zum kulturkritischen Potential der „transkulturellen Literatur“*. *Transtextuelles und transmediales Fortschreiben der „klassischen Moderne“* (B2). Przypadki postmodernistycznych nawiązań do prozy Manna, Schulza oraz Kafki dają asumpt do refleksji nad takimi kategoriami, jak: transkulturowość, transtekstualność i transmedialność w relacji do ich „tradycyjnych” odpowiedników z przedrostkiem „inter-”, w kulturowej teorii literatury kwestionowanych niekiedy jako przeżytek. Moje studium ma charakter po części polemiczny: wyrażam w nim opinię, że kategorie „trans-”, zwłaszcza „transkulturowość”, niekoniecznie pozwalają lepiej zrozumieć i opisać hybrydyczne, multimedialne teksty kultury współczesnej.

Na koncepcji **postkolonializmu** opieram rozprawę *Übersetzung und Gestaltung einer hybriden kulturellen Identität. Der Roman „Castorp“ von P. Huelle und die Übersetzung von R. Schmidgall aus postkolonialer Perspektive* (C11). Postkolonializm traktuję jako metodę interpretacji tekstów literackich (oraz ich tłumaczeń) tematyzujących kontakty interkulturowe (również polsko-niemieckie) i łączę ją z kategorią przekładu poprzez pojęcie hybrydyczności: cechę, którą w omawianej powieści Huellego i jej niemieckim przekładzie przypisuję narratorowi, wirtualnemu odbiorcy i konstruktom wewnątrztekstowym.

W artykułach: *Ku historii nieantropocentrycznej: „Szczurzyca” Güntera Grassa* (C9) oraz *Postać charyzmatyczna a postać historyczna. Na przykładzie powieści Tomasza Manna „Wybraniec” i Güntera Grassa „Turbot”* (B5) interpretuję wymienione utwory przez pryzmat **mikrohistorii i historii alternatywnych** (ekohistorii). Przedmiotem obserwacji są sposoby literackich reprezentacji przeszłości odmienne niż w tradycyjnej powieści historycznej. Wątek dziejów „nieoficjalnych”, historii widzianej z perspektywy podmiotów wykluczonych i marginalizowanych łączy te dwa studia ze wspomnianym wyżej postkolonialnym odczytaniem powieści Huellego. *Notabene* namysł nad dziełem literackim wpisującym się w dyskurs „historii niekonwencjonalnych” (określenie Ewy Domańskiej) skierował moją uwagę ku teoriom pamięci zbiorowej.

W pracy *„Dinge des Exils“ als Impuls der Identitätsfindung am Beispiel der Romane W.G. Sebalds und J.S. Foers* (A4) za punkt odniesienia analiz literackich służy problem, który wyłonił się na fali **material turn**: materialność i stosunek ludzi do rzeczy. Kwestie te można udatnie połączyć z problematyką traumy (u Sebald) i historii alternatywnej (u Foera). **Spatial turn** jako interpretacyjny kontekst prozy Sebald zajmuje mnie w pracy *Sprache – Gedächtnis – Architektur. Metonymische Präsenz und metaphorische Bedeutung in W.G. Sebalds Roman „Austerlitz”* (A6), pojawia się także *implicite* w moim artykule *Siegessäule – symbol i miejsce magiczne w berlińskiej powieści Uwe Timma „Rot”* (C15).

Reasumując, za swoje najistotniejsze osiągnięcia naukowe poza monografią omówioną w punkcie IV b) uznaję:

- W badaniach nad przekładem: podejście integrujące narzędzia lingwistyki, nauki o literaturze, socjologii, kulturoznawstwa;
- W badaniach literaturoznawczych: sprawdzenie w praktyce kategorii interpretacyjnych postkolonializmu, historii alternatywnej, mikrohistorii, materialności, przestrzeni;
- Potraktowanie intermedialności jako miejsca wspólnego komparatystyki i translatologii;

- Poszerzenie terenu badań o komparatystyczne obserwacje wielojęzycznych serii translatorskich.

Moje studia dotyczące twórczości B. Schulza i W.G. Sebald wywołały rezonans wśród badaczy niemieckich, m.in. w monografii Anny Juraschek o Schulzu (*Die Rettung des Bildes im Wort. Bruno Schulz' Bild-Idee in seinem prosaischen und bildnerischen Werk*, Göttingen 2016, odwołanie do artykułu A9 opublikowanego w „Convivium”) oraz w encyklopedii *W.G. Sebald-Handbuch* pod red. Claudii Öhlschläger i Michaela Niehaus, Stuttgart 2017 – fundamentalnym i podstawowym obecnie kompendium wiedzy o tym pisarzu; odnotowano tu moje prace A3 i A6.

Katarzyna Lukas